

MİRGANÎ, Muhammed Osman

râhim el-Mîrganî'nin *Mişkâtü'l-envâr fi evsâfi'l-muhtâr* (Kahire 1322) adlı eserinin şerhidir. Ahmed b. İdrîs'in ölüm yıl dönümünde yapılan törenlerde okunması âdet haline gelen *Menâkıbü'l-kuṭbi'l-evḥad*'ın (Hartum 1357) ilk otuz üç sayfası Mîrganî'ye aittir.

Mîrganî'nin tasavvuf ve tarikata dair çok sayıda risâlesi bulunmaktadır. Bazıları müstakil olarak da basılan risâlelerin bir kısmı *Mecma'u'l-ğarâ'ibi'l-müferreḳât* (Kahire 1332, 1335), *Mecmû'atü Fetḫi'r-resûl* (Kahire 1367) ve *er-Resâ'ilü'l-Mîrganiyye* (Kahire 1399) adlı üç eserde toplanmıştır. İlk derleme, on beş yaşında iken yazdığı kırk yedi kasideyle İbnü'l-Fârîz'ın "Tâyye" kasidesinin şerhi olan *Hemziyyetü'l-mâ'rûfe* ve *es-Sırrü'z-zâhir* ve *n-nürü'l-bâhir* isimli iki manzum risâleyi ihtiva eder. İkinci derlemede *Bâbü'l-feyz* ve *l-meded*, *Fetḫu'r-resûl* ve *miftâḫu'd-duḫûl*, *Ḥablü'l-viṣâl* (*el-Envârü'l-müterâkime* adıyla da bilinen risâle *er-Râtib* ve *t-tevessül* adıyla müstakil olarak yayımlanmıştır [Kahire 1287, 1300]), *el-Cevâhirü'l-müstahzara mine'l-künûzi'l-âliye*, *Nürü'l-envâr*, *Şalâtü's-şühûdi'l-Muḫammedî*, *Münciyetü'l-'abîd* (ayrıca Ahmed Sâlih b. Muhammed'in *Bulḡu'l-mürîd* adlı şerhiyle birlikte basılmıştır [London 1990]) adlı risâleleri bulunmaktadır. Mîrganiyye tarikatına dair on iki risâleden oluşan son derlemede müellifin *el-Fetḫu'l-mebrûk fi keşîrin min âdâbi's-sülûk*, *el-Hibâtü'l-muktebese li-izhâri'l-mesâ'ilü'l-ḥamse* ve *l-'atâya'd-daḳıka fi esrâri't-tarıka*, *el-Ḥuzûr fi's-şalât li's-sü'adâ min ehli ḥazreti Allâh*, *ez-Zuhûrü'l-fâ'ika fi ta'rîfi ḥuḳûki't-tarıkati's-şâdika*, *Risâletü'l-Ḥatm fi ba'zi'l-mübeşşirât* adlı risâleleri de yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Osman el-Mîrganî, *Tâcü't-tefâsir* (nşr. Muhammed el-Hüseynî), Beyrut 1399/1979, I, 57, 263; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 2-8; Ahmed b. İdrîs, *el-İbânetü'n-nûriyye fi şe'ni şâḫibi't-tarıkati'l-Ḥatmiyye* (nşr. M. İbrâhîm Ebü Selîm), Beyrut 1991; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1828-1829; Brockelmann, *GAL*, II, 475; *Suppl.*, II, 809-810; *Fihrisü'l-Ḥizânetü'l-Teymûriyye*, Kahire 1367-69/1948-50, I, 14, 164; III, 298; *Hediyetü'l-'arîfin*, II, 373; *İzâhu'l-meknûn*, I, 120, 121, 208, 209, 379; II, 102, 149, 166, 171, 177, 217, 484, 575, 684, 713, 716; J. S. Tringham, *Islam in the Sudan*, Oxford 1965, s. 231-235; a.m.f., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 114-118; H. D. Nelson v.dğr., *Area Handbook for the Democratic Republic of Sudan*, Washington 1973, s. 117; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 556, 1092; G. R. Warburg, *Egypt and the Sudan*, London 1985, s. 13, 15, 136; Abdullah Abdürrâzîk İbrâhîm, *Edvâ' 'ale't-turu-*

ki's-şûfiyye fi'l-kârreti'l-İfrîkiyye, Kahire 1410/1989, s. 143-145; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 365-366; *el-Fihrisü'l-ş-şâmil: Maḥtûṭâtü'l-tefsîr* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, II, 811; R. S. O'Fahey, *Enigmatic Saint Ahmed Ibn Idris and the Idrisi Tradition*, Evanston 1990, 142-153; a.m.f. v.dğr., "The Khatmiyya Tradition", *Arabic Literature of Africa The Writings of Eastern Sudanic Africa* (ed. J. O. Hunwick - R. S. O'Fahey), Leiden 1994, I, 187-198, 212; Ali Sâlih Kerrâr, *el-Tarıkatü'l-İdrisiyye fi's-Sûdân*, Beyrut 1411/1991, s. 45-51, 113-120; a.m.f., *Sufi Brotherhoods in the Sudan*, London 1992, s. 55-72; M. İbrâhîm Ebü Selîm, *Üdeba' ve 'ulemâ' ve mü'errihûn fi târihi's-Sûdân*, Beyrut 1411/1991, s. 119-128; a.m.f., *Buḫûş fi târihi's-Sûdân*, Beyrut 1412/1992, s. 131-135, 170; Abdülmün'im el-Hifnî, *el-Mevsû'atü's-şûfiyye*, Kahire 1412/1992, s. 381-383; C. Flueh-Lobban v.dğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, London 1992, s. 113, 141-143; M. Habîb el-Hîle, *et-Târiḫ ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 416-417; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 199.

ADEM YERİNDE

MİRGANİYYE

(الميرغانية)

Muhammed Osman el-Mîrganî'ye
(ö. 1268/1852)
nisbet edilen bir tarikat.

Ahmed b. İdrîs'in 1253'te (1837) halife tayin etmeden vefatından sonra İdrisiyye tarikatı kendi çocukları dışında üç önemli müridi tarafından sürdürülmüştür. Bunlardan Muhammed Osman el-Mîrganî'ye Hatmiyye, Muhammed b. Ali es-Senûsî'ye Senûsiyye, İbrâhîm Reşid ed-Düveyhî'ye Reşidiyye tarikatları nisbet edilmiş, böylece İdrisiyye üç ana kola ayrılmıştır.

Mîrganiyye'ye dair ilk kayıt, Muhammed Osman el-Mîrganî'nin müridlerinden olup daha sonra kendi adına nisbetle İsmâiliyye tarikatını kuran İsmâil el-Velî'nin 1824 yılında kaleme aldığı *Kitâbü'l-'Uhûdi'l-vâfiyye* adlı eserinde yer almaktadır. İsmâil el-Velî tarikatı Mîrganî'den öğrendiğini ve adının Hatmiyye olduğunu söyler (Ali Sâlih Kerrâr, *The Sufi Brotherhoods*, s. 64). Hatmiyye, daha sonra tarikat geleneğine uygun olarak kurucusuna nisbetle Mîrganiyye (Emîrganiyye) diye de anılmıştır. Muhammed Osman, dedesi Abdullah b. İbrâhîm el-Mahcûb el-Mîrganî'ye de Mîrganiyye adıyla bir tarikat nisbet eder.

Hatmiyye, Muhammed Osman el-Mîrganî'nin "hatmü'l-evliyâ" ifadesinin kısaltılmış şekli olan "hatm" lakabından gelmektedir. Allah katındaki makamının Mehdî'den sonra altıncı sırada yer aldığına inanan ve Mehdî, vahdet-i vücûd, ha-

kikat-i Muhammediyye görüşüne özelliklerle vurgu yapan Muhammed Osman el-Mîrganî Hatmiyye'nin, şeyhi Ahmed b. İdrîs'ten aldığı beş tarikatın hulâsası olduğunu söyler. Bu sebeple tarikatın sembolü olarak benimsenen "nakşicem" ifadeindeki "nûn" Nakşibendiyye, "kâf" Kâdiriyye, "şîn" Şâzeliyye, "cîm" Cüneydiyye ve "mîm" Muhammed Osman'ın dedesi Abdullah el-Mîrganî'ye nisbet ettiği Mîrganiyye tarikatlarını temsil etmektedir (Ali Sâlih Kerrâr, *el-Tarıkatü'l-İdrisiyye*, s. 50).

Şeyhinin vefatının ardından ilk olarak Mekke'de, daha sonra Medine, Cidde ve Tâif gibi Hicaz'ın önemli şehirlerinde zâviyeler açarak tebliğ sahasını genişleten Mîrganî'nin yoğun çalışmaları neticesinde tarikat kısa zamanda bölgede yaygınlık kazandı. Mîrganî, tarikatını daha da yaygınlaştırmak amacıyla büyük oğlu Muhammed Sırrülhatm'i Yemen ve Hadramut'a, annesi Sudan asıllı olan ikinci oğlu Muhammed Hasan'ı Sudan'a gönderdi. Kurucusunun sağlığında Arap yarımadasının batısıyla Sudan'ın özellikle kuzey kesimlerinde yaygınlık kazanan tarikatın başına onun ölümünün (1268/1852) ardından büyük oğlu Muhammed Sırrülhatm geçti. Muhammed Sırrülhatm'den (ö. 1863) sonra tarikat Mısır, Sudan, Eritre, Yemen ve Somali gibi bölgelerde her birinin başında kendi mahallî şeyhi bulunan yarı bağımsız birkaç kola ayrıldı.

Asıl faaliyet alanı olan Sudan'da Mîrganiyye, Mîrganî'nin diğer oğlu Seyyid Hasan diye de tanınan Muhammed Hasan tarafından yaygınlaştırıldı. Muhammed Hasan, babasının kurduğu Seniye (Hatmiye) köyünü kendine merkez edinecek Sudan'ın özellikle kuzey ve doğu bölgelerine ve daha önce babasının ziyaret etmediği Şaykiye bölgesine giderek tarikatı yaymaya çalıştı. Şerif ve seyyid aileleriyle iyi ilişkiler kurup pek çok mürid edindi. Onun, babasının tavsiyesi üzerine aktif olarak siyasetle uğraşmadığı, yöneticilerle iyi geçindiği, hatta bazı anlaşmazlıkların çözümünde aracı olduğu, hükümet yanlısı bu tavrından dolayı tarikatın Seniye'deki zâviyesi için dönemin Mısır idaresinden düzenli biçimde aylık para ve yiyecek yardımı aldığı ifade edilmektedir. Muhammed Hasan'ın yoğun tebliğ faaliyetleri sayesinde Mîrganiyye Sudan'ın önde gelen tarikatlarından biri haline geldi.

Mîrganiyye şeyhlerinin 1237'de (1821) Func Sultanlığı'nın hâkimiyetine son veren Mısır-Türk idaresiyle arası iyi idi. Bu

sıcak ilişkilerin önemli sebeplerinden biri, diğer bazı tarikat ve etnik grupların aksine Mîrganiyye mensuplarının ülkenin güvenliğini sağlamada Türk idarecilerine yardımcı olmasıdır. Dostâne münasebetlerin temellerinin tarikatın kurucusu Muhammed Osman el-Mîrganî tarafından Hicaz'da atıldığı söylenmektedir (a.g.e., s. 83). Onun Sudan'dan ayrılırken Mısır Valisi Hurşid Ahmed Paşa'ya verilmek üzere Seniye köylülerine bıraktığı mektup ve Hurşid Paşa'nın mektuba saygı göstererek gereğini yerine getirmesi bu ilişkilerin daha eskilere dayandığını göstermektedir.

Muhammed Hasan'ın 1286'da (1869) vefatı üzerine Mîrganî ailesinin Mısır ve Hicaz'da yaşayan mensupları Sudan'a gidip Muhammed Hasan'ın küçük oğlu Muhammed Osman el-Akrab'ın liderliğinde tarikat faaliyetlerini devam ettirdiler. Akrab, babası ve dedesinin yolundan gidip tarikatın ülkenin doğu ve kuzey kesimindeki zâviyelerini ziyaret etti ve irşad faaliyetlerini sürdürdü. Ülkede ekonomik sıkıntılardan baş gösterdiği bu dönemde dinî ve iktisadî sebeplerden dolayı Mîrganiyye şeyhleriyle yöneticilerin arası açıldıysa da Muhammed Osman onları barıştırdı. Bu dönemde Sudan'da Muhammed Ahmed el-Mehdî tarafından başlatılan Mehdiilik hareketiyle genelde bütün tarikatlar, özeldense Hatmiyye arasında şiddetli mücadeleler yaşandı. Mısır-Türk idaresini devirmeyi amaçlayan ve bunu gerçekleştirmek için kendisinin beklenen mehdî olduğunu iddia ederek pek çok taraftar toplayan Muhammed Ahmed, 1884 yılında basit ihtilâflarla insanların birbirine düşman hale gelmesine yol açtığı gerekçesiyle önce dört fikhî mezhebi, ardından tarikatları ilga ettiğini bildirdi. Mîrganiyye ile Mehdiilik hareketi arasındaki düşmanlığın Mîrganiyye mensuplarının Türk idarecilerinden yana tavır almalarından kaynaklandığını ileri sürenler de vardır.

Mehdiilik hareketiyle Mîrganiyye arasındaki mücadele ileriki yıllarda artarak devam etti. Mehdi ordusu tarikatın Keselâ'daki merkezine saldırdı. Benî Âmir ve Şükriyye gibi büyük kabilelerin başında Mehdi kuvvetlerine karşı koyan Muhammed Osman el-Akrab, direnişini daha fazla sürdürmeyip diğer birçok tarikat şeyhi gibi ülkeden gizlice ayrılarak Kahire'ye gitti. Birkaç gün sonra orada vefat etti (17 Ocak 1886). Muhammed Osman'ın ardından tarikatın başına amca-

zadesi Seyyid Bekrî b. Ca'fer el-Mîrganî geçti. Tarikat mensuplarıyla Mehdi taraftarları arasındaki mücadele, Mehdi Devleti'nin yıkılıp yerine Mısır-İngiliz idaresinin yönetimi ele geçirdiği 1898 yılına kadar devam etti. Mîrganiyye'nin daha başlangıçtan itibaren, Muhammed Osman el-Mîrganî ile Hicaz'a gidip Ahmed b. İdrîs'e intisap eden Muhammed b. Kamerüddin el-Meczûb tarafından Kâdiriyye ve Şâzeliyye'nin bir kolu olarak kurulan Meczübiyye tarikatıyla da mücadelesi olmuştur.

1898'de Mehdi Devleti'nin yıkılmasından sonra bir araya gelen Mîrganî ailesi mensupları tebliğ ve irşad faaliyetlerini yarı bağımsız olarak sürdürme konusunda anlaşarak Sudan'ın çeşitli bölgelerine dağıldılar. Muhammed Osman'ın büyük oğlu Ahmed el-Mîrganî Keselâ'yı merkez edinerek Kadârif, Kalabât, Hedendeve, Şükriye bölgelerinde; Ali el-Mîrganî Hartum'u merkez yaparak Berber, Dongola, Halfa bölgelerinde; Seyyide Meryem el-Mîrganiyye Senkât merkez olmak üzere Kızıldeniz'in dağlık bölgelerinde; Seyyid Ca'fer el-Bekrî ve Seyyide Aleviyye de Eritre'de irşad faaliyetlerini sürdürdüler. Mîrganî ailesinin bütün fertleri dinî ve mânevî liderlikte eşit statüde olmakla birlikte bu dönemde Ali el-Mîrganî tarikatın resmî lideri kabul edildi. Sudan'da hâkim olan Mısır-İngiliz yönetimi de tarikatlar arasında özellikle Mîrganiyye'ye büyük destek verdi ve liderleri Ali el-Mîrganî'yi ülkede faaliyet gösteren tarikatların başına müşrif (bakan) olarak tayin etti. Aynı dönemde Mîrganiyye, İdrîsiyye ve İsmâiliyye tarikatları arasında dinî ve siyasî mücadeleler yaşandı.

Sudan'ın bağımsızlığını elde etmesinden (1956) sonra el-Hizbül-vatanî el-ittihâdî içinde siyasete atılan Ali el-Mîrganî partinin lideri İsmâil el-Ezherî ile arası açılınca Hizbü'ş-şâ'b ed-dimukrâtî adıyla yeni bir parti kurdu. İsmâil el-Ezherî'yi ve diğer siyasî rakiplerini bertaraf etmek amacıyla ülkenin ikinci büyük partisi Abdurrahman el-Mehdî önderliğindeki Hizbül-ümmî ile koalisyon hükümetini oluşturdu.

Ali el-Mîrganî'nin 1968'de ölümü üzerine tarikatın dinî-siyasî liderliğini oğlu Muhammed Osman el-Mîrganî üstlendi. Babası gibi aktif siyasete atılan Muhammed Osman, Hizbül-ittihâdî ed-dimukrâtî'nin yönetim kuruluna aday gösterildi (C. Fluehr-Lobban v.dğr., s. 142). Muhammed Osman, 1978'de diğer tarikat şeyhleriyle birlikte tarikatların siyasî önemini

arttırmak ve Hasan et-Türâbî'nin Müslüman Kardeşler hareketiyle Sâdık el-Mehdî'nin Ensar Partisi'nin yükselen nüfuzuna karşı koyabilmek için Hareketü'n-nehdati'l-İslâmiyye'yi kurdu (Warburg, s. 136).

Sudan'da faaliyet gösteren en büyük tarikatlardan biri olan Mîrganiyye'nin modern Sudan'ın içtimâî, siyasî, fikrî ve kültürel tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Dongola ve Halfa, özellikle Sudan'ın doğu ve kuzey kesimlerinde hâkim olan tarikatın en güçlü olduğu bölgelerdir. Mısır'da, tarikatın kurucusu Muhammed Osman el-Mîrganî'nin müridi Ebû Hüreybe tarafından yayılan tarikatın belli başlı kasabalarda zâviyeleri vardır. Ayrıca Eritre ve Etiyopya'da da taraftarları bulunmaktadır. Hicaz, Asir ve Yemen'de ise bugün sadece küçük birer grup varlığını sürdürebilmektedir.

Şeyhlik makamına yalnız Mîrganî ailesine mensup birinin gelebildiği Mîrganiyye tarikatında Muhammed Osman el-Mîrganî'nin evliyaların, Mîrganiyye tarikatının da tarikatların sonuncusu ve mührü (hatm) olduğuna inanılır. Tarikatı asla şeriatın ayrı düşünmeyen, doğru yola şeriatla, hakikate ise ancak tarikatla ulaşılacağına inanan, şeriata bağlı olmayan müridin zındık olduğunu söyleyen Mîrganiyye şeyhleri mehdî inancını irşad faaliyetlerinde yoğun olarak işlemişler, bu inancı istismar edip siyasî bir hareket olarak ortaya çıkan Mehdiiliğe şiddetle karşı çıkmışlardır.

Mîrganiyye şeyhleri, özellikle son dönemlerde nesepte birleştikleri İsnâaşeriyye Şîliği'nin etkisinde kalarak imâmet ve velâyet fikirlerini savunmaya başlamışlar, Şîa gibi Gadîr-i Hum rivayetini delil gösterip Hz. Ali'nin ve ondan sonraki Ehl-i beyt imamlarının imâmetine ve müslümanlar üzerinde velâyet hakkına sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir. Tarikat mensupları arasında, Şîa'dan farklı olarak ümmetin icmâıyla seçilen Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın imâmetinin meşrû olduğu da kabul edilmekle birlikte sahâbeyi Hz. Ali'nin imâmetine ve hilâfette önceliğine işaret eden hadisleri gizlemek, hadisçileri de Hz. Ali ve onun özellikleri hakkındaki sahih hadisleri eserlerinden çıkarmakla itham edenler de vardır. Diğer birçok tarikatın aksine sadece dinî konularla sınırlı kalmayıp modern Sudan'ın yapılışında, siyasal ve kültürel hayatın gelişmesinde önemli roller üstlenen Mîrganiyye tarikatı hakkında geniş araştırmalar yapılmıştır (bk. bibl.).

MİRGANIYYE

BİBLİYOGRAFYA :

A. le Chatelier, *Les confréries musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 41-66; J. S. Trimmingham, *Islam in the Sudan*, Oxford 1965, s. 231-235; a.mlf., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 114-118; J. O. Voll, *A History of the Khatmiyyah Tariqah in the Sudan* (doktora tezi, 1969), Harvard University; a.mlf., "Mahdis, Walis and New Men in the Sudan", *Scholars, Saints and Sufis: Muslim Religious Institutions in the Middle East since 1500* (ed. N. R. Keddie), London 1972, s. 367-384; G. R. Warburg, *Egypt and the Sudan*, London 1985, s. 13, 15, 136; N. Grandin, "Soudan, corn de l'Afrique et Afrique orientale", *Les orders mystiques dans l'Islam* (ed. A. Popovic - G. Vienstein), Paris 1985, s. 117-181, 187; a.mlf., "A propos des asânîd de la Naqshbandiyya dans les fondements de la Khatmiyya du Soudan oriental: Stratégies de pouvoir et relation maître / disciple", *Naqshbandis* (ed. M. Gaborieau v.d.ğr.), Istanbul-Paris 1990, s. 621-655; Mohammed Dhafer Jasim, *The Contribution of Sayed 'Ali Al-Mirghani, Leader of Khatmiyya to the Political Evolution of the Sudan: 1884-1968* (doktora tezi, 1988), University of Exeter; R. S. O'Fahey, *Enigmatic Saint: Ahmad Ibn Idris and the Idrisi Tradition*, London 1990, s. 142-153; *Eḍvâ' 'ale't-turuki's-şûfiyye fi'l-kârretî'l-İfrikîyye*, Kahire 1990, s. 143-149; Ali Sâlih Kerrâr, *et-Tarîkatü'l-İdrîsiyye fi's-Sûdân*, Beyrut 1411/1991, s. 45-51, 83-109, 113-120, 141-142; a.mlf., *The Sufi Brotherhoods in the Sudan*, London 1992, s. 64-72; M. İbrâhîm Ebû Selîm, *Üdebâ' ve 'ulemâ' ve mü'errihûn fi târihi's-Sûdân*, Beyrut 1411/1991, s. 119-128; a.mlf., *Buḥûş fi târihi's-Sûdân*, Beyrut 1412/1992, s. 130-144, 160-189; C. Fluehr-Lobban v.d.ğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, Metuchen-London 1992, s. 113, 141-143; Abdülmün'im el-Hifnî, *el-Mevsû'atü's-şûfiyye*, Kahire 1412/1992, s. 381-383; *Arabic Literature of Africa: The Writings of Eastern Sudanic Africa* (ed. J. O. Hunwick - R. S. O'Fahey), Leiden 1994, I, 178-227; M. Habîb el-Hîle, *et-Târiḥ ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 416-417; Ali Yûsuf Süleyman, *et-Ta'rîf li't-tarîkatü'l-Ĥatmiyyeti'l-Mirghaniyye (Râtibü'l-Mirghani içinde)*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Mektebetü'l-Kahire), s. 50-60; Ahmed M. Ahmed Celi, "Tâ'îfetü'l-Ĥatmiyye ve şîlatühâ bi't-tavâ'ifi'l-keâmîyyeti'l-uḥrâ", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXVI/4, İslâmâbâd 1991, s. 35-64; "Mirghaniyya", *EI²* (İng.), VII, 124-125.

ADEM YERİNDE

MÎRHÂND

(میرخواند)

Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând b. Burhâniddîn Hâvendşâh b. Kemâlidîn Mahmûd Herevî (ö. 903/1498)

Timurlular devri tarihçisi.

Vefat ettiğinde altmış altı yaşında olduğuna göre 837'de (1433-34) ve muhtemelen Belh'te doğmuş olmalıdır. Buharadan Belh'e göç eden bir seyyid ailesine

mensuptur. Babası Seyyid Burhâneddin Hâvendşâh tahsil için geldiği Belh'e yerleştikten sonra Herat'a gidip Şeyh Bahâeddin Ömer'e intisap etti. Ali Şîr Nevâî'nin kendisinden takdirle söz ettiği Seyyid Burhâneddin seyhinin ölümü üzerine tekrar Belh'e döndü ve orada vefat etti. Üç oğlundan biri olan Mîrhând, ilk öğrenimini muhtemelen Belh'te gördükten sonra Herat'a gitti ve eğitimini burada tamamladı. Genç yaşta Ali Şîr Nevâî'nin dikkatini çekmeyi başardı. İnşâ sanatındaki mahareti ve tarihe karşı büyük merakına rağmen Mîrhând, gençliğini eğlence meclislerinde geçirdiğinden eser yazmaya vakit bulamamıştı. Nevâî'nin Herat'ta bulunan İhlâsiye Hankahı'nı kendisine tahsis etmesi üzerine *Ravzatü's-şafâ'* adlı eserini yazmaya başladı. Çalışmasını kısa zamanda tamamladığı bilindiğine ve 873'e (1469) kadar gelen olayları kapsayan V ve VI. ciltlerde, telif işini 899 (1494) yılı sonlarında sürdürmekte olduğuna dair bazı ifadeler kullandığına (V, 152; VI, 599) göre eseri ömrünün son yıllarında yazmış olmalıdır. VI. cildin hâtimeinde ağır hasta olduğunu ifade eden Mîrhând, 901'de (1496) Herat civarında ziyaret yeri olan Gâzergâh'ta inzivaya çekilip vaktini ibadetle geçirmeye başladı. Bir yıl sonra felç geçirdi ve Herat'a götürüldü. 2 Zilkade 903'te (22 Haziran 1498) veya 2 Receb 903'te (24 Şubat 1498) vefat etti ve Şeyh Bahâeddin Ömer'in türbesine defnedildi.

Mîrhând, Ali Şîr Nevâî'ye ithaf ettiği *Ravzatü's-şafâ' fi sîreti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-ḥulefâ'* adını taşıyan yedi ciltlik genel mahiyetteki tarih kitabı ile tanınmıştır. Eserin VII. cildi ölümünden sonra kızından torunu Hândmîr tarafından tamamlanmıştır. Müellif, I. ciltte tarihin faydaları ve eserinde kullandığı kaynakları zikrettikten sonra yaratılıştan başlayarak peygamberlerin hayatını ve İslâmiyet'ten önceki İran tarihini, II. ciltte Hz. Peygamber ve dört halife devirlerini, III. ciltte on iki imamı, Emevî ve Abbâsî halifelerini, IV. ciltte Selçuklular ve Hârizmşahlar gibi Abbâsîler'le çağdaş olan sülâleleri, V. ciltte Cengiz Han ve haleflerini, VI. ciltte Timur ve haleflerini anlatır. VII. cilt 929 (1523) yılında yazılmış olup burada Hüseyin Baykara, Bedüzzaman Mirza ve Özbek Hanı Şeybânî Han devirleri hakkında bilgi verilir; eser bir hâtime ile sona erer. Büyük şöhret kazanmasına, defalarca basılıp bazı kısımları çeşitli dillere çevrilmesine rağmen (Storey, I/1, s. 95 vd.) eser son iki cildi hariç tamamen

derleme niteliğindedir. İlk defa on cilt halinde Tahran'da taş baskısı yapılan kitabın (1270-1274 h.) en iyi neşri Abbas Perviz tarafından gerçekleştirilmiş (Tahran 1338 hş.), Abbas Zeryâb da eserin iki cilt halinde kısaltılmış şeklini yayımlamıştır (Tahran 1338 hş.).

Ravzatü's-şafâ''ın Sâsânîler (*Histoire des sassanides par Mirkhond*, Paris 1843), İran İsmâîlîleri (*Le jardin de la purété*, trc. M. Am. Jourdain, Paris 1813), Hârizmşahlar (*Histoire des sultans du Kharezm par Mirkhond*, trc. C. Defrémy, Paris 1842), Gurlular (*Histoire des sultans ghourides extraite de l'histoire universelle de Mirkhond*, trc. C. Defrémy, JA, II [1843], s. 167-200; III [1844], s. 258-291), Cengiz Han (*Vie de Djenghiz Khan, par Mirkhond*, ed. P. A. Jaubert, Paris 1841), Sâmânîler (*Histoire des samanides par Mirkhond*, trc. M. Defrémy, Paris 1845) hakkındaki bölümleri Fransızca'ya; Büveyhîler'le ilgili bölümü Almanca'ya (*Mirchonds Geschichte der Sultane aus dem Geschlechte Bujeh*, trc. F. Wilken, Berlin 1835); Me'mûn'un ölümü ve onunla ilgili hikâyeler (*Auctarium ad Chrestomathiam Suam Persicam*, trc. F. Wilken, Leipzig 1805), Tâhirîler (*Mirchondi Historia Thaheridarum*, trc. E. Mitscherlich, Göttingen 1814), Sâmânîler (*Mohammedis filii Chauendschahi vulgo Mirchondi Historia Samanidarum Persice*, trc. F. Wilken, Göttingen 1808) ve Gazneliler'e (*Mohammedis filii Chauendschahi vulgo Mirchondi Historia Gasnevidarum*, trc. F. Wilken, Berlin 1832) dair bölümleri Latince'ye; Atabegler'le ilgili kısmı İngilizce'ye (*The History of the Atabeks of Syria and Persia*, trc. W. H. Morloy, London 1848); Eşkânîyan'a ait bölümü İsveççe'ye (*Mirchonds berättelse am Askaniernas konungoätt i persien*, ed. C. J. Tornberg, Lund 1863) çevrilmiştir. E. Rehatsek de eseri İngilizce'ye tercüme etmiştir (*The Rauzat-us-Safa: Garden of Purity*, I-V, Delhi 1982). Eseri ilk defa Balatızâde Kemâlî Türkçe'ye tercüme etmeye başlamışsa da ancak I ve II. ciltlerini bitirebilmiştir, bu çeviri İstanbul'da basılmıştır (1338). III ve IV. ciltler Sadrazam Rüstem Paşa'nın emriyle Mustafa b. Hasan Şah adında bir kişi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (çeşitli yazmaları için bk. TCYK, s. 77 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mîrhând, *Ravzatü's-şafâ'*, V, 152; VI, 599; VII, 271; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, I-n; Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* (trc. Hakîm Şah Kazvî-nî - M. Fahrî-yi Herâtî, nşr. Ali Asgar-i Hikmet), Tahran 1323 hş., s. 94, 270; Hândmîr, *Ḥabîbü's-*